

LECTIO PRAECURSORIA

Aleksi Ahtola

Julkisuus kaksiteräisenä miekkana. Maaherra ja upseeri Bruno Jalander poliittisessa kulttuurissa 1917–1946

104

Biografiamuotoisen väitöskirjani kohde on Bruno Fredrik Jalander (1872–1966). Hän oli suomenruotsalainen upseeri, joka nuorena toimi poliisina ja poliittisena aktivistina. Vuonna 1917 Jalander valittiin avainasemaan Uudenmaan läänin maaherraksi. Vuonna 1919 hän avioitui kuuluisan laulajattaren Aino Acktén kanssa ja ryhtyi samana vuonna maaherrana tietoisesti käyttämään julkisuutta apunaan. Vuosina 1920–1923 Jalander toimi kaksi kertaa sota- ja kaksi kertaa puolustusministerinä. Bruno Jalanderin avulla tutkin julkisuutta ja poliittista kulttuuria vuosina 1917–1946. Julkisuus ja poliittinen kulttuuri ovat laajoja käsitteitä, jotka ovat sidoksissa toisiinsa. Erityisesti vuodesta 1919 lähtien, avioiduttuaan laulajatar Aino Acktén kanssa, Bruno Jalander pyrki esiintymään julkisuudessa tukeakseen poliittista ja hallinnollista toimintaansa. Ackté oli kansainvälisen tason julkisuuden henkilö ja tottunut julkisuuden käyttäjä. Bruno Jalander oli maaherrana myös julkisuuden rajojen valvoja Uudenmaan läänissä.

Olen hyödyntänyt tutkimuksessani Nancy Fraserin teoriaa alisteisista vastajulkisuuksista. Saatuaan vuonna 1917 nimityksen Uudenmaan maaherraksi Bruno Jalander joutui ääriivasemmiston alisteisen vastajulkisuuden kritisoimaksi. Käänteisesti hän oli porvarillisen valtajulkisuuden sankari. Vuoden 1918 keväällä ääriivasemmistolainen vastajulkisuus oli valtajulkisuutena Helsingissä 26.1.1918–12.4.1918. ”Punaisten” hallitsemassa Etelä-Suomessa maan alle siirtynyt porvarillinen julkisuus, entinen valtajulkisuus, joutui olemaan alisteisena vastajulkisuutena. ”Valkoisten” vallattua Helsingin 16.4.1918 porvarillisesta julkisuudesta tuli uudelleen valtajulkisuutta. Entisen alisteisen vastajulkisuuden kokemus uhriudesta vaikutti uudistuneessa valtajulkisuudessa. Jalander oli silti ensimmäinen maaherra, joka antoi sosialidemokraattisen lehden ilmestyä läänissään. Hänet tunnettiin kuitenkin sosialidemokraattien parissa tiukkana sensorina. Vähitellen maan alta nousi myös ääriivasemmistolainen alisteinen vastajulkisuus, joka kantoi voimakasta kokemusta uhriudesta ja käytti omaa terminologiaansa. Jalander oli alkuun itsestään selvästi ääriivasemmiston alisteisen vastajulkisuuden vihollinen.

Bruno Jalander oli 1920-luvun alussa poliittisessa kulttuurissa hyväksytty henkilö. Jalanderin kaltaisen sitoutumattoman porvarin nouseminen neljä kertaa puolustuksesta vastaavaksi ministeriksi kertoo jo sinällään poliittisesta kulttuurista. Puolustusministeriötä johtamaan haluttiin ennen kaikkea pätevä ja lailliselle hallitukselle uskollinen upseeri. Poliittisen kulttuurin muutos näkyi erityisen selvästi vuoden 1922 keväällä, jolloin eduskunta hylkäsi reunavaltiosopimuksen. Reunavaltiopolitiikkaa vastustanut Jalander oli nosteessa. Presidentti Ståhlberg kutsui Jalanderin puheilleen ja pyysi tätä muodostamaan virkamieshallituksen. Ståhlbergin arkistossa on kirjekonsepti, joka osoittaa presidentin

alun perin halunneen, että Jalander hoitaisi sekä pääministerin että puolustusministerin salkun. Lopulta Jalander hoiti ainoastaan virkamieshallituksen puolustusministerin tehtävää.

Suomeen syntyi äärioikeistolainen alisteinen vastajulkisuus Lapuan liikkeen myötä vuoden 1930 keväällä. Äärioikeistolainen vastajulkisuus kritisoi Jalanderia jatkuvasti vuosina 1930–1932. Mäntsälän kapinallisten keskeinen vaatimus oli erottaa Jalander. Vuoden 1932 kesällä äärioikeistolainen alisteisen vastajulkisuuden painostus sai presidentti Svinhufvudin ja hallituksen lopulta erottamaan Jalanderin. 1930-luvulla Jalanderin kaltainen itsenäinen ja poliittisesti sitoutumaton toimija ei enää sopinut poliittiseen kulttuuriin. Vuonna 1938 Bruno Jalander nimitettiin Kansainliiton evakuoitokomission johtajaksi Espanjaan. Äärioikeistolainen alisteinen vastajulkisuus kritisoi Jalanderia rajusti vuosina 1938–1939. Henkilökohtaisen antipatian lisäksi kyse oli hallituksen ulkopoliittikan arvostelusta ja epäluottamuksesta Kansainliittoa kohtaan.

Jatkosodan jälkeen poliittinen kulttuuri ja julkisuus muuttuivat: äärioikeistolainen alisteinen vastajulkisuus pääosin kiellettiin, ja aiemman äärivasemmistolaisen alisteisen vastajulkisuuden teemat ja

Kuva 1. Vasemmalta oikealle väittelijä Aleksi Ahtola, kustos Henrik Meinander ja opponentti Marko Tikka. Kuva: Ilpo Koukku.

toimijat pääsivät valtajulkisuuteen. Keskeiseen ja strategisesti tärkeään Yleisradion pääjohtajan tehtävään valittiin kirjailija Hella Wuolijoki. Wuolijoen aikana Yleisradion ohjelmisto sai kokonaan uutta sävyä. Vuonna 1946 Erkki Vala haastatteli Jalanderia Yleisradiossa, jolloin Jalander ylitti rajan arvostelemalla istuvaa valtionpäämiestä Gustaf Mannerheimia. *Uusi Suomi* kritisoi tiukasti toimittaja Erkki Valaa, ja painostettu Wuolijoki joutui antamaan tälle varoituksen. Jupakan seurauksena Bruno Jalander vetäytyi mediavälitteisestä julkisuudesta vuonna 1946.

Bruno Jalander oli jo vuonna 1932 päätyneet valtajulkisuudessa eräänlaisen *persona non grata* asemaan, eikä äärimmäisen vasemmiston liiankin voimakas tuki 1930- ja 1940-luvuilla ainakaan rehabilitoinut häntä valtajulkisuudessa, päinvastoin. Sen sijaan vasemmiston varsinaiseksi *omaksi* sankariksi Jalander oli sopimaton jo olemukseltaan ja taustaltaan. Hän oli valkoinen upseeri ja porvarillisen eliitin jäsen; itse asiassa luultavasti pohjimmaisilta arvoiltaan liian porvarillinen vasemmistolle. Oikeisto, varsinkin äärimmäinen oikeisto, oli tietoisesti unohtanut epämääräiseksi kommunistien myötäilijäksi tai ainakin epähenkilöksi leimatun kenraalimajurin. Merkittävä Jalanderin mainetta tahraava – joskin varsin perusteeton – väite oli, että Mäntsälän kapina oli hänen syytään.

Poliittinen keskusta unohti Jalanderin luultavasti tahattomammin. Tärkeä osasyys unohtamiseen lienee ollut se, että Jalander ei ollut *sitoutumattomana* itsestään selvästi minkään puolueen tai kuppikunnan henkisen perinnön vaalijoiden automaattisten aplodien kohteena. Edes äidinkieli ei tuonut selkeää profilointia mihinkään ryhmään. Jalander oli äidinkieleltään ruotsinkielinen, mutta koko elämänsä esiintynyt johdonmukaisesti suomenkielisyyden kannattajana eikä kuulunut RKP:hen. Siksi myös ruotsinkielinen Suomi pääosin, luultavasti tahattomasti, unohti Jalanderin.

K. J. Ståhlbergin lähimpiin poliittisiin liittolaisiin kuuluneella Jalanderilla olisi ehkä ollut jonkinlaista symboliarvoa laillisuuden puolustajana Ståhlbergin tavoin, mutta Ståhlbergin perinnön vaalijatkaan eivät ole pitäneet Jalanderia suuremmin esillä. Laillisuutta ja tasavaltaa puolustavan sankarin lokeroon Jalander ei sopinut. Jalander oli puolustanut laillisuutta, mutta ei ollut lakimies. Kirjallisessa julkisuudessa on Rooman tasavallan ajoista korostettu ihanteena tasavallan johtohenkilöiden vaatimattomuutta ja koruttomuutta. Bruno Jalanderin *habituksien* ja *distinktioiden* liittyi enemmän sotilaallista loistoa ja kurinalaisuutta. Mitään uutta mannerheimimäistä hohdetta omaavaa upseeria ei kaivattu ainakaan laillisuuden ja tasavaltalaisuuden symboliksi.

Parhaiten unohtaminen näkyy siinä, ettei Bruno Jalanderista ole tähän mennessä julkaistu yhtään biografiaa, ja myös hänen painokelpoiset muistelmansa ovat pölyttyneet arkistossa. Jalanderia on hänen kuolemansa jälkeen myös ignoroitu, vaikka häntä koskeva varsinainen historiantutkimus on pääosin ollut asiallista. Mielestäni tutkimukseni siis täyttää tärkeän aukon. En koe olleeni Bruno Jalanderin puolustusasianaja, vaikka tekijän itsensä puolueettomaksi kokeva tutkimus sellaiseksi ehkä voi muodostuakin. Bruno Jalanderin tapauksessa tutkimukseni hänelle positiiviseksi lähinnä tekee, että olen korjannut häneen yhdistettyä väärää tietoa oikeaksi.

Biografian kirjoittajan on syytä jatkuvasti pohtia omaa motiiviaan ja suhdettaan biografian päähenkilöön. Sekä kritiikitön että liian kriittinen asennoituminen ovat turmiollisia biografialle. Selkeät sidonnaisuudet olisi mielestäni syytä tuoda julki. Moni sinänsä hyvää tarkoittava biografi on langennut psykologisen samaistumisen ansaan. Myönnän, että olen psykologisesti hieman samaistunut Jalanderiin. Itsereflektion avulla olen kyennyt nousemaan samaistumisen yläpuolelle. Biografian kohteen lisäksi myös muut historian henkilöt ansaitsevat eettisesti korkeatasoisen käsittelyn. Siksi tutkijan itsensä tulee pitää tunteet hallinnassa.

Tutkimukseni metatason tavoite oli osallistua keskusteluun ns. ensimmäinen tasavallan eli toista maailmansotaa edeltäneen Suomen tasavallan poliittisesta luonteesta. Aiheesta on tehty paljon tutkimusta erilaisin painotuksin. Ensimmäisestä tasavallasta on tehty myös kaksi kuuluisaa kiteytystä. Skotlantilaisen historioitsija Anthony Uptonin mukaan suojeluskunnat käyttivät keskeistä roolia Suomen tasavallan hallinnossa, sillä suojeluskunnat määräsivät hänen mukaansa sallitun toiminnan rajat. Uptonin tulkinnasta käytetään ilmausta ”suojeluskuntien Suomi”. Kirjailija Paavo Haavikko tulkitsi vuonna 1977 ilmestyneessä kirjassaan *Kansakunnan linja* Suomen olleen ”Tannerin tasavalta” eli parlamentin ja demokraattisten puolueiden ohjauksessa. Haavikon mukaan Tanner ja sosialidemokraatit olivat ajanjakson dominoiva voima. Haavikon tulkintaa ”Tannerin tasavallasta” on myötäillyt Niko Kannisto vuonna 2016 väitöskirjassaan, joka on otsikoitu ”Vaaleanpunainen tasavalta”.

Sosialidemokraattien jälkeen vahvin puolue oli maalaisliitto, joka itse asiassa usein hyötyi SDP:n paitsioasemasta sisäpolitiikassa. Toisaalta nämä kaksi puoluetta tekivät yhteistyötäkin. Voisi varmaan helposti ajatella, että kaksi voimakkainta puoluetta dominoisivat tasavaltaa. Asiaa pitää kuitenkin katsoa laajemmin kuin vain parlamentaaristen voimasuhteiden valossa. Lisäksi poliittinen kulttuuri oli koko ajan presidenttivaltainen. Myös hallinnon keskitasolla, kuten esimerkiksi maaherra Bruno Jalanderilla, oli vaikutusvaltaa.

Ensimmäinen tasavalta ei ollut mikään monoliitti, vaan poliittinen kulttuuri ja valtatasapaino saattoi olla hetkittäin hyvinkin erilainen. Koko ajanjakson kattavaa kiteytystä on tästä syystä vaikea esittää. Laillinen järjestys oli ensimmäisessä tasavallassa ajoittain vakavasti uhattuna niin äärioikealta kuin äärivasemmalta. Laillisen järjestyksen puolustaminen edellytti hallinnolta ja poliittiselta järjestelmältä aktiivisuutta. Vaikka hallinto joutui välillä tasapainoilemaan, ratkaisevaa on lopputulos. Ensimmäisen tasavallan voisi kiteyttää tasavallan ensimmäisen presidentin K. J. Ståhlbergin mukaan nimellä ”Ståhlbergin tasavalta”. Nimitys on looginen. Ståhlberg oli ensimmäinen presidentti, joten tasavallan koko hallinto pohjautui myöhemminkin pitkälti hänen presidenttikautensa syntyneeseen traditioon ja poliittiseen kulttuuriin. Vuoden 1919 hallitusmuoto oli myös paljolti Ståhlbergin käsialaa.

Ståhlberg korosti presidenttikautensa lain merkitystä hallinnossa. Myös presidenttikauden jälkeen Ståhlberg painotti lain kunnioitusta. Sisäisistä ja ulkoisista haasteista huolimatta laillisuus vähitellen voitti. Ståhlberg ajoi sisällissodan jälkeen kansallista sovintoa ja yhteistyötä eri poliittisten ryhmien kanssa, mikäli ryhmät pysyttelivät lain sallimissa rajoissa. Sovintopolitiikan edellytys oli laillisuus. Merkittävydestään huolimatta Ståhlberg ei kuitenkaan taistellut laillisuuden puolesta yksin. Hänen lisäksi laillisuuden puolesta toimi suuri joukko muita poliitikkoja, virkamiehiä, upseereita ja aivan tavallisia kansalaisia. Keskustan ja maltillisen vasemmiston lisäksi monet konservatiivit, kuten Lauri Ingman tai J. K. Paasikivi, työskentelivät laillisuuden puolesta eri vaiheissa.

Yhteiskunnallinen kehitys koko ensimmäisen tasavallan eli kuten sanoin ”Ståhlbergin tasavallan” aikana korosti lain merkitystä. Kansallismielisten aktivistien, Lapuan liikkeen tai kommunistien yritys kumota tai kyseenalaistaa laillisuus epäonnistui. Koko ajan tärkeämmäksi tasavallassa tuli lain tuntemus ja noudattaminen. Keskeiset poliittiset johtajat olivat lainoppineita, kuten K. J. Ståhlberg, Heikki Ritavuori, P. E. Svinhufvud, J. K. Paasikivi, Väinö Tanner ja Risto Ryti. Ensimmäisessä tasavallassa oli myös hallintokoneistossa keskeisellä paikalla henkilöitä, jotka eivät olleet lainoppineita. Heistä yksi oli maaherrana toiminut kenraalimajuri Bruno Jalander. Huolimatta lainopillisen koulutuksen puuttumisesta Jalander korosti koko uransa ajan lakia ja lain merkitystä. Jalanderin muistelmat loppuvat lauseeseen: ”Työ isänmaan hyväksi, vapaassa valtiossa, välttämätön järjestys ja kaikkien yhdenvertaisuus lain edessä olivat hänen johtotähtiään.”

Ensimmäisessä tasavallassa tapahtunut taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen kehitys edellyttivät laillisesti toimivaa hyvää hallintoa. Käytännössä yhdessä toimiminen lakien puitteissa merkitsi myös sisällissodan tuottaman katkeruuden hälvenemistä. Bruno Jalander kirjoitti julkaisemattomiin muistelmiinsa seuraavan moton: ”Sisäinen eripuraisuus raatelee kansaa. Pysyväinen on vain se rakennustyö, joka luo varmaa pohjaa kansakunnan rauhalliselle kehitykselle.”

Kuva 2. Väittelijä Aleksis Ahtola. Kuva: Ilpo Koukeku.

FM Aleksi Ahtolan väitöskirja ”Julkisuus kaksiteräisenä miekkana. Maaherra ja upseeri Bruno Jalander poliittisessa kulttuurissa 1917–1946” tarkastettiin 28.1.2023 Helsingin yliopistossa. Vastaväittäjänä toimi dosentti Marko Tikka Tampereen yliopistosta ja kustoksena Henrik Meinander Helsingin yliopistosta.

Väitöskirja on julkaistu sähköisenä [Heldassa](#).